V Sloveniji je cenzura doletela samo Boštjana Hladnika, čigar Maškarada je bila zaradi prizorov moške in ženske homoseksualnosti za deset let prepovedana. Foto: dokumentacija Dnevnika

Vse "stranpoti" filmske cenzure

Zdenko Vrdlovec

Pod pritiskom cerkvene kampanje proti filmu in zlasti kinu kot »kraju nemorale, mešanja spolov, ras in družbenih razredov« je župan New Yorka leta 1908 dal zapreti vse dvorane, tako imenovane »nickelodeone« v mestu. A le za nekaj časa, saj je sodišče njegov ukrep ocenilo kot nezakonit. Zato pa je ukrep učinkoval drugače. Istega leta 1908 ustanovljena korporacija Motion Picture Patents Company je namreč ugotovila, da je v njenem lastnem interesu, če postanejo filmi »bolj moralni«, saj bi tako lahko pritegnila tudi občinstvo srednjega razreda, in je zato sama predlagala ustanovitev cenzurnega organa National Board of Film Review, ki filmov ni le pregledoval, marveč je tudi spodbujal produkcijo »bolj moralnih in kulturnih filmov«. To je bil torej način tako imenovane samoregulacije filmske industrije, ki je bila veliko bolj učinkovita pa tudi produktivna (saj je spodbujala nastajanje tako imenovanih umetniških filmov) kot vsak način zunanje cenzure: »samoregulacija« namreč raje preprečuje produciranje filmov, ki ne bi šli v promet, kot pa zatira že posnete filme, obenem pa vseeno ostaja praksa nadziranja idej, podob in predstav, ki krožijo v določeni kulturi. Takšna oblika samoregulacije ameriške filmske industrije je bil tudi slavni »produkcijski kodeks«, ki je skoraj 30 let določal moralne standarde hollywoodskega filma.

Filmska cenzura ni primerljiva s cenzuro tiska in drugih medijev, kajti film v svoji zgodovini dolgo ni imel takšne svobode izražanja kot druge umetniške oblike. V ZDA je vrhovno sodišče leta 1915 razglasilo, da je proizvajanje in prikazovanje filmov »čisto poslovna dejavnost z namenom pridobivanja dobička«, zato film v ustavi tudi ni bil zaščiten s 1. amandmajem, ki zagotavlja svobodo izražanja (ta svoboda mu je bila ustavnopravno prisojena šele leta 1963). Tudi v evropskih državah je imel film dolgo časa pravni status industrije zabave in je bil zato podvržen državni cenzuri. Tako so na primer v Franciji leta 1906 ukinili gledališko cenzuro, filmsko pa so ohranili. Najprej je bila v rokah policije, ki je samo leta 1916 prepovedala 145 filmov, pozneje jo je prevzel Nacionalni odbor za film, šele leta 1968 pa so cenzuro zaupali ministrstvu za kulturo, ki je liberaliziralo in modificiralo njeno delovanje. V Kraljevini Jugoslaviji so imeli zakon, ki je odrejal cenzuro za vse domače in tuje filme, v povojni Jugoslaviji pa so leta 1949 sprejeli odredbo o pregledu filmov za javno predvajanje; pozneje so bile ustanovljene republiške komisije, ki so pregledovale vse domače in uvožene filme.

> Dejstva, da je v zadnjih letih vse manj slovenskih filmov, ni mogoče naprtiti cenzuri, ki pač ne obstaja več – razen če se ne pojavlja v kakšni »novi obliki«.

Na nedavnem festivalu dokumentarnega filma v Zagrebu so v posebnem programu prikazali 13 filmov, ki so bili »žrtve komunistične cenzure« – med njimi tudi kratki film *O ljubavnim vještinama*, sijajno satiro na račun JLA, ki jo je Karpo Godina posnel med služenjem vojaškega roka v Makedoniji. Cenzura v nekdanji Jugoslaviji je imela to »posebnost«, da se je izogibala direktni prepovedi. Tako so bili sodno prepovedani le trije filmi: omnibusa *Kaplje, vode in bojevniki* v režiji Marka Babca, Živojina Pavlovića in Krste Rakonjaca (1962) in *Mesto* (*Grad*, 1963, isti trije režiserji) ter *Plastični Jezus* (Lazar Stojanović, 1971) – zaradi zadnjega je izgubil službo na univerzi tudi Stojanovićev profesor Aleksandar Petrović. Zato pa je obstajalo toliko več oblik indirektne cenzure, najprej že v sestavi programskih komisij (te niso mogle ne obstajati ne delovati brez »partijske navzočnosti«), potem v načinu prikazovanja filmov (včasih le dan ali dva, seveda povsem neodvisno od obiska filma), predvsem v praksi »bunkerja«, v katerem je začasno pristalo kar nekaj filmov tako imenovanega črnega vala. Toda če je imel Živojin Pavlović zaradi *Zasede* težave v Srbiji, je lahko delal v Sloveniji, kjer je posnel tri pomembne filme (*Rdeče klasje, Let mrtve ptice* in *Nasvidenje v naslednji vojni*). Zato pa je v Sloveniji cenzura (kot edinega) doletela Boštjana Hladnika, čigar *Maškarada* je bila zaradi prizorov moške in ženske homoseksualnosti za deset let prepovedana.

Danes v Sloveniji ne obstaja nobena oblika uradne filmske cenzure, zato tudi dejstva, da je v zadnjih letih vse manj filmov, tudi ni mogoče naprtiti kakšnim cenzurnim razlogom – razen če ni cenzura iznašla kakšne »nove oblike«.